

Roll No.

Total No. of Pages : 6

Total No. of Questions : 7

पूर्वमध्यमा द्वितीयखण्ड

विषय कोड : 607

ज्योतिषम्

चतुर्थ-प्रश्नपत्रम्

समय : 3 घण्टे

पूर्णांक : 100

1. वस्तुनिष्ठ प्रश्नाः -

1×10=10

(1) कर्णमानं ज्ञातुं सूत्रं अस्ति :

(अ) कोटि² + भुजा²

(ब) (कोटि + भुजा)²

(स) कोटि² - भुजा²

(द) $\sqrt{\text{कोटि}^2 + \text{भुजा}^2}$

(2) यत्र भुजः = 3, कोटिः = 4 तत्र कर्णमानं किम् ?

(अ) 5

(ब) 4

(स) 6

(द) 9

(3) यत्र भुजः = $3\frac{1}{4}$ कोटिश्च $3\frac{1}{4}$ तत्र कर्णमानं किम् ?

(अ) $\frac{144}{5}$

(ब) $\sqrt{\frac{81}{42}}$

(स) $\sqrt{\frac{144}{6}}$

(द) $\sqrt{\frac{169}{8}}$

(4) यत्र कर्णमानं = 13, कोटिमानं = 12, तत्र भुजमानं किम् ?

(अ) 4

(ब) 5

(स) 10

(द) 11

(5) षोडशदिनानन्तरं कदा वधू प्रवेशः उचितः ?

(अ) एकमासाभ्यन्तरे

(ब) द्वितीयेमासे

(स) तृतीयेमासे

(द) पञ्चमेमासे

(6) एकवर्षानन्तरं कतमे वर्षे वधू प्रवेशः ?

(अ) द्वितीये

(ब) तृतीये

(स) चतुर्थे

(द) षष्ठे

(7) यात्रातः कति दिवसात् पूर्वं क्षौरकर्भ न कर्त्तव्यम् ?

(अ) दिनद्वयात्

(ब) दिनत्रयात्

(स) दिनचतुष्टयात्

(द) पञ्चदिनात्

(8) यात्रायाः कति दिनात्पूर्वं दुग्धेपानं निषिद्धमस्ति ?

(अ) त्रिदिनात्पूर्वं

(ब) चतुर्दिनात्पूर्वम्

(स) पञ्चदिनपूर्वम्

(द) षड्दिनात्पूर्वम्

(9) लग्नाद् कति भावाः भवन्ति ?

(अ) 12

(ब) 8

(स) 9

(द) 10

(10) एकमासानन्तरं कदा कर्त्तव्यः वधु प्रवेशः ?

(अ) एकवर्षाभ्यन्तरे

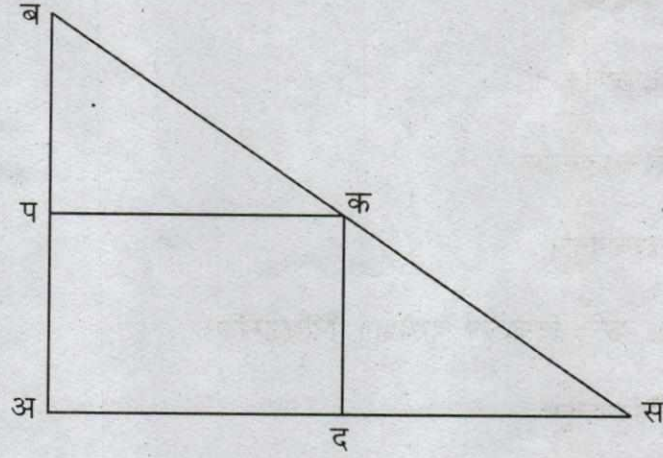
(ब) द्विवर्षे

(स) त्रिवर्षे

(द) चतुर्वर्षे

2. चित्रं आधारीकृत्य निम्न प्रश्नाः समाधेयाः -

1×5=5

(क) द से क पर्यन्तं किम् कथ्यते ?

(ख) अ से व पर्यन्तं किम् नाम् ?

(ग) अ से द पर्यन्तं किम् ?

(घ) स से द पर्यन्तं किम् ?

(ङ) प से क पर्यन्तं किम् ?

3. सम्यक् मेलनं करोतु -

1×5=5

(क) योनयः	-	8
(ख) दिशा	-	27
(ग) नक्षत्र	-	14
(घ) राशि	-	36
(ङ) गुण	-	14

4. सम्यक् मेलनं करोतु -

1×5=5

प्रकरणम्	श्लोक संख्या
(क) विवाह प्रकरण	112
(ख) यात्रा प्रकरण	110
(ग) वधू प्रवेश प्रकरण	29
(घ) वास्तु प्रकरण	4
(ङ) द्विरागमन प्रकरण	3

5. लघूत्तरीय प्रश्नाः (शब्द-सीमा 20 शब्द) -

2×15=30

- (i) चतुर्णामपि वर्णानां कतिप्रकारकाः विवाहाः निर्दिष्टः ?
- (ii) ब्राह्म विवाहस्य किं लक्षणम् ?
- (iii) किं नाम वधू प्रवेशः ?
- (iv) यात्रायां लग्नशुद्धिः कथं स्यात् ?
- (v) कीदृशं गृहं चिरकालपर्यन्तं धनधान्ययुक्तं भवति ?
- (vi) विवाहार्थं मेलापके किं किं विचार्यम् ?
- (vii) गान्धर्व विवाहस्य किं लक्षणम् ?
- (viii) 'भुजकर्णयोरानयनाय'करण सूत्रं लिखत।
- (ix) चतुर्भुजक्षेत्रे भुजाः 51, 68, 75, 40 सन्ति तदा क्षेत्रफलं किम् ?
- (x) यत्र वृत्ते परिधिमानं = 22 तत्र व्यासमानं किम् ?
- (xi) यत्र वृत्ते व्यासः = 7 तत्र वृत्तस्य समक्षेत्रफलं किम् ?
- (xii) चतुर्भुजे लम्बे ज्ञाते कर्णज्ञानार्थं सूत्रं लिखतु।
- (xiii) चतुर्भुज क्षेत्रे भुजाः 40, 50, 60, 70 सन्ति तदा चतुर्भुजे क्षेत्रफलं किम् ?
- (xiv) यत्र वर्गस्य भुजा = 32 इंच अस्ति तद वर्गस्य क्षेत्रफलं किम् ?
- (xv) यत्र वर्गस्य क्षेत्रफलं = 14 वर्गफीट 5 वर्ग इंच तत्र भुजमानं किम् ?

6. दीर्घ उत्तरीय प्रश्नाः (शब्दसीमा 50 शब्द) :

5×7=35

- (क) दिक्शूल परिहारः कथं स्यात् ?
- (ख) विवाहे 'नाडी-विचार' कथं क्रियते ? स्पष्टयत।
- (ग) सूर्यराशेः अनुसार द्वारदिशा निर्देशं प्रतिपादयत्।
- (घ) येन पञ्चगुणिताः खसंयुताः पञ्चषष्टिसहिताश्च तेऽथ वा।
स्युस्त्रयोदशहता निरग्रकास्तं गुणं गणक कीर्तयाशु मे॥
पद्यमिदं सगणितं व्याख्यायताम्।
- (ङ) छापान्तरे करणसूत्रं चित्रसहितं प्रदर्शयं ?
- (च) दिवस-रात्र्यांच पञ्चदश मुहुर्ताः के ?
- (छ) शरजीवानयनाय करणसूत्रं चित्रसहितं व्याख्यायताम्।

7. वृहद्-उत्तरीय प्रश्नः (शब्दसीमा 100 शब्द) :

10

वृत्तगोलयोः फलानयने वृत्तं करण सूत्रं सोदाहरणं चित्रसहितं प्रदर्शय।

प्राश्निक कोड क्र. 21907

पृष्ठ क्र. - 01
प्रश्न पत्र/आदर्श उत्तर

(B)

परीक्षा का नाम - पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय - ज्योतिषम् विषय कोड - 607 माध्यम - उत्तरमध्यमा

कुल प्रश्न.....

समय - 3 घण्टा

07

पूर्णांक - 100

निर्देश

प्रश्न क्रमांक	प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
01	वस्तुनिष्ठ प्रश्न: उत्तराणि :- 1. (द) $\sqrt{कोष्ट^2 + मुजा^2}$ 2. (अ) 5 (3) द- $\sqrt{169}$ (4) क. 5.1 (5) अ-एकमासाभ्यन्तरे (6) व-द्वितीये (7) द-पञ्चदिनात् (8) अ-त्रिदिनात्पूर्वम् (9) अ-12 (10) अ-एकवर्षाभ्यन्तरे ।
02	चित्र आधारीकृत्य :- (1) शंङ्कु, (2) दीपशिखोच्चम् (3) भूमिः, (4) हाथ, (5) भूमिः
03	सम्यक् मेलनं - श्रेणम् - 14 नक्षत्र - 27 शशि - 12 गुण - 36, दिशा - 08.
04	सम्यक् मेलनं :- विवाह प्रकृत - 110, यज्ञ प्रकृत - 112 वधु प्रवेश प्रकृत - 03, वास्तु प्रकृत - 29, विरागम प्रकृत - 04 ।
[05]	लघुनरीय प्रश्नः उत्तराणि :- 1. चतुर्णामपि वर्णानां प्रत्येकं चेत हिताहितम् । अकटाविनाम् समासेन स्त्रीविक्रान्तिवोच्यते ॥ ब्राह्मि देवस्तथा चादत्तः प्रजापत्यस्तथाऽपुः । गान्धर्वो रश्मिर्चैव पेशा चश्चात्तमोऽथ्वमः ॥ इति 2. ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते शक्यलंकृता । तज्जः पुनात्पुष्पयतः पुरुषानेकविंशतिम् ॥ 3. नूतनपरिणीतायाः कन्यायाः प्रथमतः करिष्यमाणो मर्त्युप्रवेशो वधुप्रवेश-शब्दवाच्यः । 4. केन्द्रे कोणे सौम्यवेदाः शुभाः स्मुर्याने पाण्डुराप्रभृद्वेषु चन्द्रः । नेण्डे लग्नान्त्याशिरुन्ध्रे शनिः खड्गस्ते, शुक्रो लग्ने नगान्त्याशिरुन्ध्रे ॥ 5. स्वोच्चे शुके लग्नगे वा गुरौ वैशमगोतडधवा । शनौ स्वोच्चे लाभगे वा लहम्मा उक्तं चिरं गृहम् ॥ 6. वर्णो बश्यं तथा तारा मोनिश्च ग्रह मैत्रकम् । शठमैत्रं भकूटश्च नाडी चैते गुणाधिकः ॥

हस्ताक्षर

(Signature)

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय ज्योतिषम्

विषय कोड 607

माध्यम संस्कृतम्

कुल प्रश्न.....

समय - 3 घण्टा

07

निर्देश

पूर्णांक 100

प्रश्न क्रमांक	प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
(07)	
(08)	
(09)	
(10)	
(11)	
(12)	

* शान्धर्वः समथान्मिथः अर्थात् परस्परं समयं विधाय यो
 विक्रो विधीयते स शान्धर्वसंस्को विकारः ।
 * गृह्योयोगपदं कर्णो दोःकविगणिविकरात् ।
 मूलं कोटिः कोटिश्चतुकृत्यो रन्तरात् पदं वाहुः ॥
 * उच्च भुजयोगः = $51+68+75+40 = 234$
 अणुयोगार्थः = 117
 क्षेत्रफल = $\sqrt{(117-51)(117-68)(117-75)(117-40)}$
 $= \sqrt{66 \times 49 \times 42 \times 77}$
 $= \sqrt{11 \times 6 \times 7 \times 7 \times 6 \times 7 \times 11 \times 7}$
 $= \sqrt{11 \times 11 \times 6 \times 6 \times 7 \times 7 \times 7 \times 7}$
 $= \sqrt{11^2 \times 6^2 \times 7^2 \times 7^2}$
 $= 11 \times 6 \times 7 \times 7 = 3,234$
 व्यास = $\frac{p}{r} = \frac{22}{7} = \frac{22 \times 7}{7} = \frac{22 \times 7}{7} = 7$
 व्यास = 7, वृत्तस्य क्षेत्रफल = $\pi \times r^2$
 वृत्तस्य क्षेत्रफल = $\frac{p \times व्यास}{2}$
 अत्र परिधि लात्वा $p = व्यास \times \frac{22}{7}$
 $p = 7 \times \frac{22}{7} = 22$ परिधि
 क्षेत्रफल = $\frac{22 \times 7}{2} = 77 \frac{1}{2}$ क्षेत्रफल
 $= 38 \frac{1}{2}$ क्षेत्रफल
 * मूलम्बलवामिनवाहुः कविरेलेषमूलं कफिताखण्डा सा ।
 तद्भुजभुजसमन्वितस्य यल्लवर्गस्यु पदं सकर्णः ॥
 भुजयोगः = 220 , भुजयोगार्थः = 110
 $= \sqrt{(110-40)(110-56)(110-60)(110-70)}$
 $= \sqrt{70 \times 60 \times 50 \times 40}$
 $= \sqrt{10 \times 7 \times 10 \times 6 \times 10 \times 5 \times 10 \times 2 \times 2}$
 $= \sqrt{10^2 \times 10^2 \times 2^2 \times 5 \times 6 \times 7}$

[Handwritten signature]

परीक्षा का नाम :- पूर्वमध्यमा / उत्तरमध्यमा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

विषय उत्पत्ति विषय कोड 607 माध्यम संस्कृत

कुल प्रश्न.....

समय - 3 घण्टा

07

निर्देश

पूर्णांक 100

प्रश्न क्रमांक	प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
(14)	
(15)	
(06)	
(1)	
(2)	
(3)	

$$= 10 \times 10 \times 2 \sqrt{5 \times 6 \times 7}$$

$$= 200 \sqrt{210} \text{ इन्चों में}$$

किस क्षेत्रफल = भुजा² क्रम = भुजा = 32 इंच

अभीष्ट क्षेत्रफल = (32)² इंच = 1024 इंच

अब किस क्षेत्रफल = 14 कर्षित 9 कर्षित तब भुजमान दित ?

किस भुजा = $\sqrt{\text{क्षेत्रफल}}$

= 14 कर्षित 9 कर्षित करती कृप्य क्रम = ~~14 \times 12 \times 9~~ कर्षित इंच

= 2025 कर्षित इंच

= 14 \times 12 \times 9 कर्षित इंच

= $\sqrt{2025} = 45$ इन्चों में

दीर्घ उत्तरीय प्रश्नाः -

सूर्यवारे च्युतं प्राश्य सोमवारे पयस्तथा

गुरुवारे चोरे कृष्वारे तिलानपि ।

शुक्रवारे दधिं प्राश्य शुक्रेवारे मवानपि

माधानं मुक्त्वा शनेवारे गच्छन् भूले न दौषभाक् ॥

तथा च - ताम्बूलं चन्दनं सुव्यं प्रयत्नं दधि च्युतं तिलाः ।

वरशूलं हारण्यकादि दानाद्वारणतोऽदनात् ॥

एषेवैवायमौशनसीराधियममुगायुगं दायमं चैकनाडी

पूर्वमेन्दुत्वात्प्रमित्रान्तकवसुज्ज्वलं योनिस्त्रह्येच मह्यं ।

वायुर्निनव्यालधेखोऽमुगायुगमयो पौषाभं चापरा स्याद्

दस्यैर्यैरेकनाड्यां परिणयनमसन्मह्यनाड्या हि मृत्युः ॥

कम्मेडके प्रलग्ने प्रतापरमुखग्रहं भ्रावणे सिंहकर्मोः

पौषे नके च त्रामेत्तरमुखसदनं गोडजगेडके च राधे ।

मार्गे पुकांलिगे सदध्रुवमद्रवरुणस्वातिवस्वकप्रप्रेः

सतीगेडं लदियां हरिमाकेधिमयेस्वशस्तः प्रेषः ॥

हस्ताक्षर

[Signature]

परीक्षा का नाम - पूर्वमध्यामा / उत्तरमध्यामा, खण्ड-प्रथम / द्वितीय

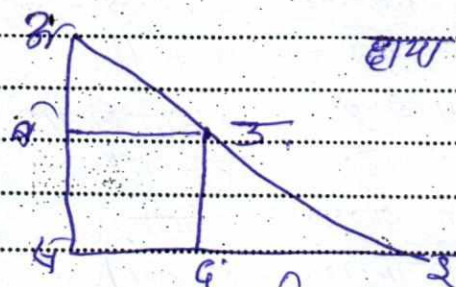
विषय - ज्योतिषा विषय कोड - 607 माध्यम - लक्षणा

कुल प्रश्न -

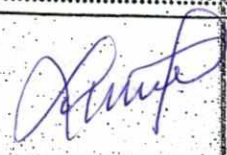
समय - 3 घण्टा 07

पूर्णांक -

निर्देश

प्रश्न क्रमांक		प्रश्न के लिए अधिकतम अंक
[04]	<p>अत्र भाज्यः = 5 / हरः = 13 / क्षेपः 0 क्षेपः शून्यं गुणलक्ष्य क्षेपे हरहृतः फलमिति / न्यामवे गुणाली / 0 इत्याह रति अथवा 13/5 वा 26/10 क्षेपः = 65 क्षेपः शून्यं गुणलक्ष्य क्षेपे हरहृतः फलमिति जाते गुणाली 0/5 वा 13/10 अथवा 26/15 इत्यादि।</p>	
[05]	<p>हाथान्ते कशास्य - शङ्खः पदीपतलशङ्खतलान्तररूपहाथ - भवेद्विनरदीपशिखोच्च्यभक्तः ॥ कर्पात पदीपतलशङ्खतलान्तररूपः शङ्खः विनरदीपशिखोच्च्यभक्तः हाथ भवेत्।</p> <p>हाथ = $\frac{\text{पदीपतलशङ्खतलान्तर} \times \text{शं}}{\text{दीपशिखोच्च्य-शं}}$</p>	
[06]	<p>→ विस-क-चक्षु मुड्गताः - गिरिशामुजगामित्राः पित्रवस्वामुविश्वे-डमिजिद्वयचविद्याताः गीन्द्र इन्द्रान्तोच । निरहितरुद्रकनयोऽप्यममाऽयो भगः स्युः क्रमश इह मुड्गतावासरे वाणचन्द्राः ॥ शङ्खो क-चक्षु मुड्गताः - शिवोऽन्तपाहादन्ते स्मभेशा अदितिजीवको । विवोवकेवात्तमरुतो मुड्गता निशि कीर्तताः ॥</p>	

हस्ताक्षर

3/1/07

SFT-B-
Answers

प्रश्नपत्र / II

द्वितीय/607

Page No: -05
दिनांक :

07

शरजीवानयनाय कलास्य :-

ज्याल्लासयोगान्तरधातमूलं व्यासस्तदुक्तो दलितः शरः स्यात् ॥

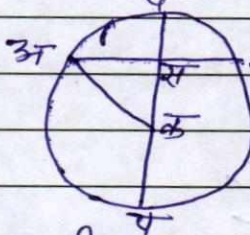
व्यासाच्छरीनाच्छरसंगुठाच्च मूलं द्विनिर्घं भवति जीवा ॥

जीवार्धवर्गे शरभक्तयुक्ते व्यासप्रमाणं प्रवदन्ति वृत्ते ॥

अर्थात् ज्याल्लासयोगान्तरधातमूलं यत् तदुक्तः व्यासः दलितः शरः स्यात् ।

शरीनात् व्यासात् शरसंगुठात् मूलं द्विनिर्घं बह जीवा भवति / जीवार्धवर्गे

शरभक्तयुक्ते सति वृत्ते व्यासप्रमाणं प्रवदन्ति ।

अ-ब = जीवा

स-द = शरः

द-प = ज्याल्लासः

07

बृहद् उत्तरीय :-

वृत्तक्षेत्रे परिधिगुणितव्यासपादः फलं तत्

सुष्णं वैदेरुपी परितः कन्दुकस्यैव जालम् ।

गोलस्यैवं तदपि च फलं पृष्ठजं व्यासनिर्घं

पद्मिभक्तं भवति नियतं गोलगर्भे धनाख्यम् ॥

अर्थात् वृत्तक्षेत्रे परिधिगुणित व्यासपादः फलं स्यात् । तत् फलं वैदेः सुष्णं तदा कन्दुकस्य

जालम् इव गोलस्य उपरि परितः फलं स्यात् । एवं तदपि पृष्ठजं फलं व्यासनिर्घं पद्मिः

भक्तं गोलगर्भे नियतं धनाख्यं फलं स्यात् ।

उदाहरणः - यद्वासास्तुरगमितः किल फलं क्षेत्रे त्रि त्र दि

व्यासः सप्तमितश्च यस्य सुमते गोलस्य तस्यापि किल ।

पृष्ठे कन्दुकजालसन्नमफलं गोलस्य तस्यापि किल

मह्ये बृह्दि धनं फलं च विमलां चैद्वैसि लीलावतीम् ॥

वृत्तक्षेत्रफलदर्शनाय :-

व्यासः = 7

परिधि = 21 $\frac{1229}{1250}$

सूत्र = परिधि x व्यासस्य चतुर्थांशस्य

क्षेत्रफलं = 38 $\frac{2423}{5000}$

= ~~38~~ $\frac{2423}{5000}$

गोलपृष्ठफलदर्शनाय :-

व्यासः = 7

गोलपृष्ठफलं = वृत्तक्षेत्रफल x 4

= 153 $\frac{1173}{1250}$

P.T.O.

944

शिक्षक के हस्ताक्षर :

20-10-2001

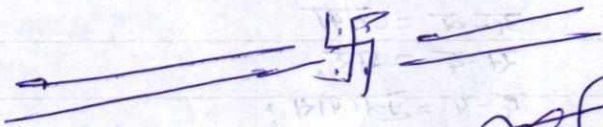
पैलान्तरित धनफल दर्शनाय =

व्यास = 7

गोलस्य धनफलम् = $179 \frac{1487}{2500}$

गोलस्य धनफलम् = गोलस्य पृष्ठफल $\times 7 = 179 \frac{1487}{2500}$

गो. $179 \frac{1487}{2500}$
28/1907

